

STRESZCZENIE

Rozprawy doktorskiej mgra Mariusza Humeckiego pt.: „Ludność ukraińska na Łemkowszczyźnie w latach 1939-1945”.

Dzieje ludności ukraińskiej na Łemkowszczyźnie w okresie II wojny światowej zostały bardzo słabo zbadane. Na ten temat nie ma prawie żadnych publikacji naukowych. Brak jest nadal pełnej syntezy historycznej dziejów Łemków w okresie okupacji hitlerowskiej. Łemkowszczyzna nadal znajduje się na uboczu badań historycznych nad stosunkami polsko-ukraińskimi w latach 1939-1945. Dlatego głównym celem niniejszej pracy jest w miarę pełne, na ile pozwalają dostępne materiały, opisanie dziejów ludności ukraińskiej, w tym łemkowskiej, na Łemkowszczyźnie w okresie II wojny światowej.

Podstawowym źródłem dla dziejów ludności ukraińskiej na Łemkowszczyźnie podczas okupacji niemieckiej okazała się gazeta wydawana w Krakowie przez „Ukraińskie Wydawnictwo” „Krakivski Visti”, zwłaszcza jeżeli chodzi o szkolnictwo, spółdzielczość i sport. Kwerenda archiwalna prowadzona była przez okres kilku lat w następujących archiwach: Archiwum Akt Nowych w Warszawie; Archiwum Państwowe w Krakowie; Archiwum Państwowe w Krakowie - Oddział w Nowym Sączu; Archiwum Państwowe w Rzeszowie - Oddział w Sanoku; Archiwum Państwowe w Rzeszowie - Oddział w Skołyszynie; Archiwum Państwowe w Przemyślu.

Zebrany materiał umożliwił analizę obranego tematu pracy. Jako cezurę początkową obrano wybuch II wojny światowej, czyli agresję niemiecką na Polskę we wrześniu 1939 r., zaś cezurę końcową stanowi początek 1945 r., czyli wyparcie wojsk niemieckich z Łemkowszczyzny przez wojska radzieckie. Zaś zakres terytorialny Łemkowszczyzny obejmuje obszar południowy przedwojennych powiatów nowosądeckiego, gorlickiego, jasielskiego, krośnieńskiego, sanockiego, południowo-zachodni leskiego oraz kilku wiosek nowotarskiego.

Praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy, *Sytuacja polityczna ludności ukraińskiej na Łemkowszczyźnie*, przedstawia sytuację polityczną Łemkowszczyzny przed wybuchem wojny, a następnie ukazuje przebieg kampanii wrześniowej 1939 roku na tym terenie oraz tworzenie niemieckiej administracji i policji, stanowiących podstawę hitlerowskiej okupacji. Przedstawia powołanie Ukraińskiego Komitetu Centralnego oraz jego administracji na Łemkowszczyźnie. Ukraiński Komitet Centralny jako organizacja nie miał odpowiednika w przedwojennej Polsce. Początkowo był tworzony przez Ukraińców

z Generalnego Gubernatorstwa jako ich szeroko pojęta reprezentacja wobec władz niemieckich. Ostatecznie jednak został wciśnięty w wąskie ramy organizacji opiekuńczej. Pomimo tego Ukraińcom udało się rozszerzyć jego działalność na wszystkie dziedziny życia społecznego, za wyjątkiem spraw politycznych. W dalszej części rozdziału została omówiona działalność konspiracyjna na Łemkowszczyźnie.

Rozdział drugi, *Położenie gospodarcze ludności ukraińskiej na Łemkowszczyźnie*, koncentruje się na sytuacji gospodarczej Łemkowszczyzny w latach 1939-1945. Ukraińcy potrafili skutecznie wykorzystać sprzyjające im warunki, aby zorganizować w GG silny ruch spółdzielczy. Na tym tle przedstawione zostały szczegółowo działania wszystkich ukraińskich organizacji spółdzielczych wśród Łemków. Uzyskany w trakcie kwerendy materiał źródłowy umożliwia dobre rozpoznanie dziejów ukraińskiej spółdzielczości na Łemkowszczyźnie właściwie tylko w pierwszym okresie okupacji niemieckiej (od września 1939 roku do końca 1941 r.). Informacje o ukraińskich kooperatywach po 1941 roku są skąpe i nie odzwierciedlają w pełni sytuacji, w jakiej znalazła się ukraińska spółdzielczość na Łemkowszczyźnie w latach 1942-1945.

Rozdział trzeci, *Życie kulturalno-oświatowe i sportowe*, to przede wszystkim ukazanie ogromnego rozwoju ukraińskiego szkolnictwa na Łemkowszczyźnie. Struktura ukraińskiego szkolnictwa na Łemkowszczyźnie składała się z kilku elementów. Zdecydowanie najważniejszą rolę odgrywała sieć szkół ludowych zapewniających oświatę na szczeblu podstawowym. Uzupełniały ją letnie i całoroczne przedszkola. Na szczeblu szkolnictwa ponadpodstawowego działały szkoły zawodowe oraz średnie ogólnokształcące (Ukraińskie Seminarium Nauczycielskie w Krynicy). Ukraińskie Towarzystwo Oświatowe stanowiło oficjalną formę działalności dla połączonych czytelni „Proświty” oraz czytelni im. M. Kaczkowskiego. Po raz pierwszy zostały omówione szczegółowo dzieje ukraińskiego sportu na Łemkowszczyźnie organizowanego pod okupacją niemiecką.

Rozdział czwarty, *Życie religijne ludności ukraińskiej na Łemkowszczyźnie*, dotyczy dziejów obu Kościołów, prawosławnego oraz greckokatolickiego, w okresie II wojny światowej na łemkowskiej ziemi. Życie religijne na terenie GG bardzo się zmieniło w porównaniu z okresem poprzednim. Oba ukraińskie Kościoły otrzymały równe prawa z Kościołem rzymskokatolickim. Władze GG uznały dni świąteczne Kościołów greckokatolickiego i prawosławnego. Jednakże były one pod stałą kontrolą władz niemieckich i doświadczały skutków okupacji. Wykorzystane zostały różnorodne i cenne materiały archiwalne dla przedstawienia działalności prawosławnej Archidiecezji Krakowsko-Łemkowsko-Lwowskiej oraz Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny.

Lata II wojny światowej przyniosły dla Łemkowszczyzny odrodzenie narodowe, i to pomimo ciężkich warunków czasu okupacji. Zmianie uległo wiele dziedzin życia społecznego i kulturalnego. Nie udało się jednak utrzymać tego stanu po zakończeniu okupacji. W wyniku najpierw przesiedleń ludności ukraińskiej do ZSRR w latach 1944-1946, a następnie akcji „Wisła”, Łemkowie zostali pozbawieni swych rodzinnych gór.

Mariusz Humecki

ABSTRACT

of doctoral dissertation entitled “Population of the Ukrainians in Lemkivshchyna in 1939-1945” by Mariusz Humecki MA.

The history of Ukrainian people on Łemkowszczyzna during the second world war was never thoroughly researched. There are almost none scientific publications on this subject. We lack full historical synthesis of Łemks during Hitler’s occupation. Łemkowszczyzna is still on the side-lines of historical researches over Polish-Ukrainians relations in years 1939-1945. That is why the main purpose of this paper is to present the history of Ukrainian people including Łemks during the second world war as fully as the existing materials allow.

The main source on history of Ukrainian people on Łemkowszczyzna during German occupation turned out to be a newspaper published in Krakow by Ukrainian Publisher “Krakivski Visti”, especially in regard to education, cooperative movement and sport. The archival query was kept for several years by following archives: Archiwum Akt Nowych in Warsaw; Archiwum Państwowe in Krakow; Archiwum Państwowe in Krakow – division in Nowy Sącz; Archiwum Państwowe in Rzeszow – division in Sanok; Archiwum Państwowe in Rzeszow - division in Skołyszyn; Archiwum Państwowe in Przemyśl.

The gathered material made it possible to analyse the chosen subject of this paper. As the opening caesura was chosen the beginning of the second world war, that is German aggression on Poland in September 1939, while closing caesura is the beginning of year 1945, meaning the retreat of German army forced by USSR army. The territory of Łemkowszczyzna includes south parts of following pre-war districts: nowosądecki, gorlicki, jasielski, krośnieński, sanocki, południowo-zachodni leski and a few villages of district nowotarski.

This paper consists of four chapters. The first chapter: The political situation of Ukrainian people on Łemkowszczyzna presents political situation of Łemkowszczyzna before the beginning of a war. Then it describes the course of September Campaign in 1939 on this territory and the formation of German administration and police forces that was the fundament of Hitler’s occupation. It introduce the construction of Ukrainian Central Committee and its administration on Łemkowszczyzna. Ukrainian Central Committee as an organization didn’t have its equivalent in pre-war Poland. In the beginning it was composed by Ukrainians from General Governorship as their widely perceived representation towards German Authorities. Eventually it was however crammed into narrow frames of custodial organization. Despite that Ukrainians managed to broaden the Committee activities on every

branch of social life with exception of political issues. In the further parts of this chapter is presented conspiratorial activity on Łemkowszczyzna.

The second chapter: The economic situation of Ukrainians on Łemkowszczyzna, concentrates on economic position of Łemkowszczyzna in 1939-1945. Ukrainians could successfully take advantage of favourable circumstances to organize a strong social movement in GG. On this background were presented in details the actions of all Ukrainian social organization among Łemks. The source material obtained during query allows for good recognition of a history of Ukrainian co-operation on Łemkowszczyzna only in the first part of German occupation (from September 1939 to the end of 1941). The information on Ukrainian co-operation after 1941 are very scanty and they don't fully reflect the situation the Ukrainian people were in on Łemkowszczyzna in years 1942-1945.

The third chapter: The cultural, educational and sport life, is mainly showing the huge progress of Ukrainian educational system on Łemkowszczyzna. The structure of Ukrainian educational system on Łemkowszczyzna consist of a few elements. Definitely the largest part played network of public schools providing education on elementary level. The education on higher level was provided by vocational school and comprehensive schools (Ukrainian Teacher Seminary in Krynica). Ukrainian Educational Association was an official form of activity for joined reading-rooms of „Proświta” and reading-rooms name M. Kaczowskiego. The history of Ukrainian sport on Łemkowszczyzna organized under German occupation was discussed in detail for the first time.

Chapter number four: The religious life of Ukrainians on Łemkowszczyzna, concern the history of both churches, Orthodox and Uniate during the second world war on Łemk's land. The religious life on the GG territory changed drastically compared to previous period. Both Ukrainian Churches received equal rights with Roman Church. The GG authorities acknowledged festive days of Uniate and Orthodox Churches. However they were both under constant supervision of German rule and experienced the effects of occupation. To present orthodox activity of Krakow-Łemsk-Lwów Archdiocese and Apostol Administration of Łemkowszczyzna there were used various and valuable archival materials.

The years of the second world war brought to Łemkowszczyzna national rebirth and it was despite difficult conditions during occupation. Many domains of social and cultural life were changed. It was impossible however to retain this state after the end of occupation. Due to forced migration of Ukrainian people to USSR in years 1944-1946 and then to operation „Wisła” Łemks were deprived of their native mountains.

Mariusz Humecki